

مرکز تحقیقات استراتژیک
معاونت پژوهش های سیاست خارجی

گزارش

شماره ۱۹۶

تیر ۱۳۹۵

ولی گل محمدی
پژوهشگر مرکز تحقیقات استراتژیک

سناریوهای موجود در کودتای نافرجام ترکیه و تحلیلی بر پیامدهای داخلی و منطقه ای

مقدمه

کودتای نظامی نافرجام در ترکیه به محل بحث و تحلیل‌های مختلف و بعضاً ضدو نقیض تبدیل شده است؛ مهمترین تفاوت آن نسبت به کودتاهای پیشین، از تحولات اساسی دهه ۶۰-۸۰ و اعدام عدنان مندرس گرفته تا ساقط شدن احزاب راستگرا و حذف اربکان، عدم تحقق خواست کودتاجیان، نافرجام ماندن آن و حضور مردم برای دفاع از دولت مستقر است، نکته ای که در کنار ماجراجویی‌های اردوغان، پدیده مذکور را بیش از هر سناریویی مستعد تحلیل در قالب تئوری توطئه می‌نمایاند. اینکه کودتا چگونه شروع شد و ژاندارم‌ها با چه برنامه‌ای دست به این اقدام زدند و چگونه نیروهای نظامی وابسته به دولت مستقر در کوتاهترین فاصله کنترل اوضاع را در دست گرفتند و اقدام به بازداشت لیست بلندپایه‌ای از افراد در نهاد ارتش و دادگستری در مدت زمان کوتاهی نمودند، ادله و داده‌های مکفی برای سناریوسازی‌های ضد و نقیض و چندپاره را فراهم ساخته است. گزارش حاضر به تحلیل دیدگاه‌های موجود و بررسی پیامدها و

نتایج آن در داخل ترکیه و محیط همسایگی این کشور می‌پردازد.

سناریوهای موجود

دولت بینالی یلدریم و غالب تحلیلگران ترک از حضور عوامل جنبش فتح الله گولن در بدنه ارتش، دادگستری و وزارت دیانت سخن می‌گویند؛ رسانه‌های غربی از رویترز و گاردین گرفته تا شبکه سی ان ان، تردیدهایی نسبت به واقعی بودن عمل کودتا از سوی ژاندارم‌های ضعیف و بی تجربه وارد می‌کنند؛ رسانه‌های داخلی ما نیز غالباً دیدگاه بینابینی رسانه‌های بین‌المللی را بازنشر می‌کنند؛ هر کدام از این گروه‌ها دلایلی را برای اثبات سناریوی تحلیلی خود ارائه می‌نمایند؛ اینکه در هیچ کشوری و در هیچ کودتایی با ۲ بالگرد، ۳۵۰ سرباز، ۷ تانک و ۲ جنگنده هوایی در ۲ شهر از ۸۱ شهر کودتایی صورت نمی‌گیرد و اینکه بلافاصله لیست بیش از ۳ هزار نفری از قضات و ارتشیان برای بازداشت آماده شود، سناریوی ساختگی بودن کودتا از سوی دولت مستقر را قوت می‌بخشد. در مقابل، ۱۶۰ کشته، بیش از

دولت مستقر در وضعیت حذف از حکومت قرار داشته باشد که با عنایت به فضای داخلی و پارلمانی این کشور، حزب عدالت و توسعه هرگز در چنین موقعیتی نبوده است؛ اردوغان قبل از کودتا هم موانع نهادی و قانونی خاصی برای تسویه حساب با مخالفان خود نداشته است، همانطور که چند ماه پیش برای تقابل با اقدامات احزاب مخالف و از میان برداشتن برخی از نمایندگان احزاب دیگر در مجلس این کشور، قانون حذف مصونیت قضایی نمایندگان مجلس را به تصویب رسانید. چالش‌های دولت مستقر نه در داخل و نه در سیاست خارجی به اندازه‌ای وخیم و غیرقابل حل نبوده است که دولت اقدام به اتخاذ یک کودتای نظامی ساختگی کرده باشد. از سوی دیگر، یکی از مهمترین چالش‌های جاری سیاست داخلی و خارجی ترکیه که موجب تغییر مواضع این کشور در سطوح مختلف رفتار خارجی شده است، مسئله تقابل و مبارزه نظامی با کردهای شمال سوریه و پ.ک.ک در مرزهای جنوبی این کشور است. یک ارتش قدرتمند و یکپارچه در چنین شرایطی بهترین ابزار استراتژیک برای دولت عدالت و توسعه محسوب می‌شود. در چنین شرایطی که ترکیه عملیات‌های تروریستی عده‌ای را تجربه می‌نماید و خطر پیشروی کردها در سوریه وجود دارد، بنظر نمی‌رسد که اردوغان یا اتاق فکر دولت یلدریم بدنبال کودتای ساختگی برای تسویه با نهاد ارتش و چندقطبی کردن نیروهای نظامی باشد.

آنچه بنظر می‌رسد می‌تواند به فهم چرایی کودتای ارتش علیه نهاد قانونی دولت در ترکیه کمک کند، درک و جمع‌آوری اطلاعاتی از انگیزه، اهداف و مرامنامه کودتاچیان به "اصطلاح شورای صلح در خانه" ژاندارمری است؛ جز یک بیانیه کلی که در

۱۵۰۰ زخمی، به تسخیر درآمدن برخی از نقاط کلیدی استانبول بویژه شبکه‌های دولتی، حالت روانی مضطرب و ارتعاش صدای بی سابقه اردوغان در هنگام ایراد سخنرانی اول و هزینه‌ها و پیامدهای خطرناک کودتا، اتهامات ساختگی بودن این اقدام نظامی را دور می‌نماید. وضعیت میانه‌ای هم وجود دارد که در برخی تحلیل‌ها سناریوی غالب است که اطلاع قبلی میت (سرویس اطلاعاتی ترکیه) از امکان ایجاد چنین کودتایی از طرف ارتش بوده اما شرایط را فراهم ساخته تا با آمادگی کامل برای حذف قانونی تمامی مخالفان به پیشواز این کودتا برود. در برخی از رسانه‌ها و خبرگزاری‌های داخلی و خارجی و حتی در روزنامه‌های راست‌گرای ترکیه از وجود نیروهای خارجی همچون اسرائیل، عربستان سعودی و حتی آمریکا در طراحی و حمایت از کودتای ژاندارم‌ها بر علیه شخص اردوغان و نه دولت عدالت و توسعه بحث می‌شود اما این سناریو داده‌های موثق و طرفدارن زیادی ندارد.

استدلالی بر عدم نمایشی بودن کودتا

طیف وسیعی از کارشناسان و رسانه‌های داخلی و خارجی از ساختگی و نمایشی بودن کودتا از سوی تیم اردوغان سخن می‌گویند و یا در وضعیت حداقلی از مدیریت کودتا توسط عوامل اطلاعاتی وابسته به وی بحث می‌کنند؛ اگر سناریوی مدیریت و کنترل کودتا از سوی دولت عدالت و توسعه صحیح باشد، اردوغان به شدت دست به یک ریسک سیاسی بالا و غیرعقلایی زده است؛ کودتا هرچند نمایشی فی‌نفسه به حد کافی غیرقابل پیش‌بینی و هزینه‌ساز است که کارگزاران یک دولت -ملتی همچون ترکیه پیامدها و نتایج آن را هزینه-فایده و محاسبه کنند؛ مگر اینکه

ابتدای کودتا از شبکه دولتی تی آر تی قرائت شد، منابع و اطلاعات مشخص و دقیقی از اینکه ارتش و ژاندارمری چه نگرانی از اوضاع داخلی و خارجی جاری ترکیه از ناحیه دولت مستقر احساس می‌کرد که دست به چنین ریسک خطرناکی زده‌اند، متغیری مبهم و تعیین کننده خواهد بود.

اما باتوجه به قدرت و نفوذ اطلاعاتی سرویس اطلاعاتی میت و آمادگی تیم حفاظتی مقامات این کشور برای یک کودتای قریب الوقوع، این فرض مستدل می‌نماید که دولت مستقر از وقوع یک کودتا خبر داشته و اردوغان در تشییع جنازه کشته شدگان جریان کودتا اعلام کرد که ۷-۹ ساعت قبل از کودتا از این جریان با خبر شده است. به هر روی، آمادگی نیروهای دولتی برای مقابله با کودتا، حمایت همه جانبه سرویس اطلاعاتی میت از دولت مستقر، شکاف، ضعف و بی‌تجربگی عوامل کودتا که عمدتاً از بدنه متوسط ژاندارمری‌ها هستند، حضور مردم در حمایت از دولت مستقر برای جلوگیری از تکرار حکومت ژنرال‌ها، و نفوذ و قدرت بسیج کنندگی بالای اسلام‌گرایان در ترکیه در حمایت از اردوغان که از ساعات اولیه به خیابان‌ها ریختند و در برابر پیشروی کودتاچیان ایستادند، موجب شد که کودتای پنجم در ترکیه برای ایجاد تغییر در سیاست و حکومت این کشور نافرجام بماند.

پیامدها و نتایج داخلی و منطقه‌ای

- ترک‌ها از طیف‌های مختلف طرفدار دولت عدالت و توسعه و حامیان احزاب دیگر به خیابان‌ها آمدند تا به سنت ایجاد تغییر از طریق اقدامات نظامی پایان دهند؛ پیشینه کودتا در ترکیه نشان می‌دهد که هرگز نتایج مطلوبی نسبت به قبل کودتا نداشته است و

اقدام نظامی صرفاً صورت مسائل داخلی در این کشور را برای مقطعی کوتاه تغییر می‌دهد؛ مفاد قانون اساسی دهه ۱۹۶۰ به مراتب از محتوای قانون اساسی بعد از کودتا علیه مندرس و بویژه اصلاحاتی که بعد از کودتای ۱۹۸۰ به خود دیده است، آزادتر، دمکراتیک‌تر و دارای حقوق شهروندی و مفاد حقوق بشری بیشتری بوده است.

- نافرجام ماندن کودتا و تظاهرات مردمی در خیابان‌های ترکیه و پایتخت‌های کشورهای اروپایی علیه نفس کودتا و حمایت از دولت قانونی مستقر، به محبوبیت اردوغان و دولت عدالت و توسعه خواهد افزود اما از نگاهی دیگر این مسئله بوجود آمده است که گروه‌هایی در داخل وجود دارند که برای مخالفت با شیوه حکومتداری AKP گزینه اقدام نظامی را در دستور کار خود قرار داده‌اند؛ از این رو بازبینی اساسی در نوع حکومتداری و نحوه تعامل با نهادهای مدنی و سیاسی مختلف در ترکیه از سوی اردوغان متصور است.

- اردوغان و حامیان اسلام‌گرای وی با این فضای بوجود آمده فرصت شروع پاکسازی قانونی و موجه ارتش، ژاندارمری، و وزارت‌خانه‌های دادگستری و دیانت را بدست آورده است که حتی افرادی را که هیچ‌گونه اقدامی نکرده‌اند اما زیر نظر سرویس امنیتی میت بوده‌اند را نیز شامل خواهد شد؛ این مسئله شاید پایانی بر قدرت فائقه و نفوذ نهاد ارتش در سیاست و حکومت ترکیه به عنوان پاسدار میراث کمالیسم و لائیسیم و فراهم شدن فضایی برای اسلامیزه کردن ساختار نظام سیاسی باشد؛ یکی از وقایع قابل توجه کودتا، انتشار بیانیه و فراخوانی مردم به طرفداری از رژیم مستقر از طریق مساجد جامع بود؛ امری

شدن " تحولات در ترکیه می‌گردید و با توجه به گستردگی منافع و تعدد بازیگران بالقوه و همچنین خطر تقویت ریشه‌های جریان‌های تروریستی در این کشور، بدون تردید هزینه‌های سیاسی- امنیتی غیرقابل محاسبه‌ای نه تنها برای منطقه بلکه در یک سطح بین‌المللی بیار می‌آورد. وجود یک دولت مقتدر و دارای قابلیت‌های امنیتی بالا در محیط همسایگی یکی از مزیت‌های امنیت ملی برای ج.ا. ایران بویژه در منطقه پر آشوب غرب آسیا محسوب می‌شود. کودتای نافرجام از تبدیل شدن اردوغان به یک مرسی دیگر در منطقه جلوگیری کرد، اما شرایط داخلی بوجود آمده بعد از کودتا در ترکیه به احتمال زیاد وی را به پوتینی در قامت ترکیه مبدل خواهد ساخت.

بی‌سابقه که با عنایت به حاکمیت بنیان‌های لائسیسته چنین اقداماتی غیرقانونی بود.

- عدم اعتماد به ساختار نهاد ارتش و تغییر نگاه عمومی به کارکرد این نهاد در ترکیه حداقل در کوتاه مدت موجب خواهد شد که مقامات AKP در چگونگی و کم و کیف حضور نظامی خود در منطقه و بویژه در سوریه و عراق تجدید نظر نمایند؛ آینده مبارزه علیه داعش و چگونگی تقابل با کردهای شمال سوریه و پ.ک.ک نیز مبهم باقی مانده است.

- کودتای انجام گرفته و نوع جهت‌گیری منفعلانه احزاب اپوزیسیون بویژه حزب جمهوریخواه و حزب ملی‌گرای حرکت ملی بار دیگر نشان داد که آنها هرگز نمی‌توانند آلترناتیوی قابل توجه در برابر AKP باشند؛ طرفداران آنها به شدت مقامات حزب خود را مورد انتقاد قرار داده‌اند؛ این مسئله بدون تردید در رفراندوم قریب الوقوع دولت AKP برای تغییر قانون اساسی و تغییر نظام سیاسی تاثیر مثبتی خواهد داشت. موفقیت کودتا و حضور دوباره نظامی‌ها در کرسی حکومت به هیچ وجه سناریوی مطلوبی برای گروه‌های کردی بویژه مطالبات حزب دمکراتیک خلق‌ها نبوده است.

- کودتای نافرجام علیه دولت قانونی مستقر در ترکیه به تعبیری به معنای موفقیت اراده مردمی نسبت به اقدامات نظامی برای ایجاد تغییر در عرصه حکومتداری بوده است؛ اگر کودتا موجب سقوط دولت مستقر می‌شد، با توجه به اوضاع پراشتهای منطقه و گسترش جهانی پدیده تروریسم، رشد جریان‌های تکفیری و فضای نابسامان داخلی ترکیه بویژه مرزهای جنوبی این کشور، عدم وجود یک حزب جایگزین قوی و همچنین ناتوانی ارتش در تسلط کافی بر اوضاع جاری، به احتمال زیاد موجب "سوریه‌ای

